

**ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ
БЕОГРАД**

**МУЛТИФУНКЦИОНАЛНА ПОЉОПРИВРЕДА И
РУРАЛНИ РАЗВОЈ У АП ВОЈВОДИНИ**

Монографија

Београд, 2007.

ИНСТИТУТ ЗА ЕКОНОМИКУ ПОЉОПРИВРЕДЕ
БЕОГРАД

МУЛТИФУНКЦИОНАЛНА ПОЉОПРИВРЕДА И
РУРАЛНИ РАЗВОЈ У АП ВОЈВОДИНИ

Монографија

Аутори:

Проф. др Драго Цвијановић

Др Владана Хамовић

Др Весна Поповић

Др Јонел Субић

Мр Бранко Катић

Мр Весна Параушић

Београд, 2007.

Издавач:
Институт за економику пољопривреде, Београд

За издавача:
Проф. др Драго Цвијановић, директор

Рецензенти:
Др Данило Томић, научни саветник
Проф. др Саво Иванчевић

Тираж
200 примерака

Штампа
DIS Public d.o.o. Beograd

Штампање монографије је у целини финансирано од стране Министарства
науке Републике Србије

САДРЖАЈ

Страна

I	Уводне напомене	7
II	Опште друштвено-економске карактеристике Покрајине, макроекономски услови, регионализација и подршка ЕУ	12
2.1.	Опште друштвено-економске карактеристике Покрајине и макроекономски услови	12
2.1.1.	Положај Аутономне Покрајине, утврђен Уставом и Законом	12
2.1.2.	Макроекономска кретања у периоду 2001-2006. године	13
2.1.3.	Макроекономски оквир за период 2007-2009. године	15
2.1.4.	Кретање неких основних индикатора у АП Војводини	17
2.2.	Регионализација руралних подручја Србије	23
2.2.1.	Типологизација руралних региона	23
2.2.2.	Регионализација у Србији	27
2.2.3.	Регионализација руралног подручја Србије	30
2.3.	Програмирање руралног развоја, IPA средства подршке ЕУ и еврорегиони	37
III	Природни услови, становништво и насеља и инфраструктура	44
3.1.	Географски положај	44
3.2.	Природни услови	44
3.2.1.	Основне карактеристике рељефа	45
3.2.2.	Основне врсте и карактеристике земљишта	48
3.2.3.	Климатска обележја	50
3.2.4.	Хидрографија	53
3.3.	Број и структура становништва	56
3.3.1.	Уводне напомене	56
3.3.2.	Тенденције кретања становништва у АП Војводини	57
3.3.3.	Домаћинства	60
3.3.4.	Структура становништва	61
3.4.	Насеља и њихов положај	64
3.5.	Саобраћајна инфраструктура	71
IV	Организационо-економска обележја субјеката у руралној економији	74
4.1.	Пољопривредна газдинства	74
4.1.1.	Број и заступљеност домаћинстава са газдинством	74
4.1.2.	Структура чланова газдинства према старости и образовању	75
4.1.3.	Структура газдинства према величини поседа	76
4.1.4.	Структура газдинстава према изворима прихода	78

4.2. Пољопривредна предузећа и велики агросистеми	82
4.2.1. Слика текућег стања и анализа проблема	82
4.2.2. Основне карактеристике пољопривредних предузећа и предност сложених агросистема	85
4.2.3. Приватизација пољопривредних предузећа и агросистема	87
4.2.4. Проблем закупа државног пољопривредног земљишта	88
4.2.5. Циљеви и правци развоја пољопривредних предузећа и агросистема	91
4.3. Земљорадничке задруге	92
4.3.1. Земљорадничко задругарство - суштинске вредности	92
4.3.2. Земљорадничке задруге у Војводини данас: слика текућег стања и анализа Проблема	93
4.3.3. Анкетно истраживање земљорадничких задруга током 2007. године	97
4.3.4. Перспективе развоја земљорадничког задругарства	98
4.3.5. Циљеви и правци развоја задругарства	103
V Стање основних фактора пољопривредне производње	109
5.1. Пољопривредно становништво	109
5.2. Пољопривредно земљиште	111
5.3. Сточни фонд	113
5.4. Агротехничка опремљеност и наводњавање	115
VI Постигнути резултати и правци развоја пољопривреде и агроиндустрије	119
6.1. Примарна пољопривредна производња	119
6.1.1. Учешће ДП и извоза примарне пољопривреде АП Војводине у ДП и укупном извозу Р. Србије	119
6.1.2. Физички обим примарне пољопривредне производње у периоду 2002-2006. година	121
6.1.3. Инвестициона улагања у примарну пољопривреду	125
6.1.4. Основни циљеви и стратегијски правци развоја примарне пољопривреде	125
6.2. Прехрамбена индустрија	128
6.2.1. Предузећа у области производње прехранбених производа, пића и дувана у АП Војводине и њихово учешће у стварању ДП Војводине и ДП Р. Србиј	128
6.2.2. Запосленост и продуктивност рада у индустрији хране, пића и дувана	131
6.2.3. Производња хране, пића и дувана у периоду 2004-2007. година	132
6.2.4. Спољнотрговинска размена хране, пића и дувана	134
6.2.5. Приватизација предузећа у области индустрије прехранбених производа и пића	135
6.2.6. Основни циљеви развоја прехранбене индустрије и стратегијски правци развоја	136

VII Постигнути резултати и правци развоја непољопривредних делатности	141
7.1. Туризам као сегмент мултифункционалног развоја Војводине	141
7.1.1. Динамика туристичког промета и структура смештајних Капацитета	141
7.1.2. Смештајни капацитети и степен њихове искоришћености	143
7.2. Регионализација и сегментација туристичке понуде	144
7.2.1. Срем	145
7.2.2. Банат	147
7.2.3. Бачка	149
7.3. Основни проблеми и ограничења даљег раста	152
7.4. Правци развоја туризма и пратећих непољопривредних делатности	154
VIII Инвестиционе препоруке по основу улагања и носиоцима	157
8.1. Улога инвестиција у процесу социоекономског развоја	157
8.2. Општа обележја досадашњих инвестиционих улагања	160
8.2.1. Остварене инвестиције у пољопривреди	162
8.3. Развојни приоритети у пољопривреди АП Војводине	178
8.4. Предлог малих и средњих програма за улагања у аграрну привреду	180
IX Имплементација – институционални оквири, мере аграрне и политике руралног развоја и потенцијални актери	194
9.1. Институционална и друга решења за унапређење развоја	194
9.1.1. Институције на нивоу Републике	194
9.1.2. Институције на нивоу АП Војводине	198
9.1.3. Ниво локалне самоуправе	201
9.2. Мере аграрне политике и политике руралног развоја у 2007. години	203
9.2.1. Мере за унапређење пољопривредне производње на нивоу Републике	204
9.2.2. Директни подстицаји руралног развоја у 2007. години	209
9.2.3. Подстицајне мере на нивоу АП Војводине	211
X Закључци	216
Литература	233
Рецензије	240

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Концепт мултифункционалности може се дефинисати као *метод остваривања растуће одрживости обезбеђењем нетржишних, јавних добара у пољопривреди* – везано са производњом за тржиште; или паралелно са производњом, диверсификованом активношћу мултифункционалног газдинства; односно у **руралној заједници** – обављањем мултифункционалних активности фармера и осталих актера у руралној економији, независно од пољопривредне производње.

Мултифункционална пољопривреда од краја 1990-тих година обележава *Европски модел пољопривреде* и обезбеђује очување природе и руралног амбијента, одлучујуће доприноси виталности руралних заједница и одговара захтевима потрошача у погледу квалитета и здравствене безбедности хране, заштите околине и добробити животиња.

Концепт мултифункционалне пољопривреде не долази у сукоб са новим Европским руралним моделом развоја, који има шири оквир и обухвата индуковане структурне ефекте свеукупне економске активности у руралном окружењу. Мултифункционалност у пољопривреди води ка ширем концепту **руралне мултифункционалности**. Просторни и системски приступ руралном развоју коме је придодата неопходна компонента одрживости чини теоријску основу новог концепта руралне мултифункционалности, а диверсификација економских активности у руралном окружењу, приступ одоздо-на горе, просторни аспект руралног развоја, улога људских ресурса и промоција иницијатива локалних заједница представљају основне елементе стратегије за њено остваривање.

У складу са потребом за променом улоге руралних области и растућом међузависношћу на релацији град-село унутар региона, као функционалног просторног ентитета, Европска Конференција министара одговорних за регионално планирање (European Conference of Ministers responsible for Regional Planning – SEMAT) дефинише, у оквиру *Принципа одрживог просторног развоја европског континента*, следеће мере за остваривање одрживог ендеогеног развоја руралних региона: јачање политике просторног планирања усмерене ка очувању равнотеже у диверсификацији економских активности у руралним областима (креирање нових могућности запошљавања, промене у пољопривредној производњи, пошумљавање, туризам, заштита природне средине); конзервацију и унапређење локалних ресурса, имајући у виду потребу за диверсификовањем економске основе и мобилисањем локалног становништва и осталих актера руралне економије; охрабривање малих градова и градова средње величине као и већих сеоских центара у пружању услуга руралном окружењу и формирању групације малих и средњих предузећа; унапређење приступачности

руралног подручја, посебно градских и већих сеоских насеља региона; побољшање услова живота становништва у руралним областима и повећање њихове привлачности за одређене категорије резидената, посебно за младе људе и пензионере, развојем економије, инфраструктуре и услуга, конзервацијом и унапређењем природног и културног наслеђа, развојем туризма и заштитом и репарацијом животне средине; унапређење понуде и пласмана високо квалитетних локалних пољопривредних, шумских и занатских производа; охрабривање произвођача у пољопривреди и шумарству да, уз адекватну компензацију изгубљених прихода, коришћење земљишта прилагоде локалним природним условима како би очували биодиверзитет и традиционални изглед природних предела; и подршку креирању високо квалификованих радних места ван пољопривреде, у руралној средини, коришћењем нових технологија у области телекомуникација и информатике.

Нова политика руралног развоја ЕУ усклађена је са наведеним препорукама СЕМАТ-а и подршку руралном развоју темељи на четири "осовине": а) повећању конкурентности пољопривредног сектора, б) побољшању стања животне средине и сеоских предела управљањем земљиштем на еколошки прихватљив и одрживи начин, ц) диверсификацији руралне економије и унапређењу квалитета живљења у руралним подручјима, д) реализацији наведених активности кроз предузетничке иницијативе локалних заједница, принципом одоздо-на горе.

Руралне области различите су и променљиве у простору и времену. Један део, у непосредној близини урбаних целина (тзв. периурбане зоне), бива временом апсорбован процесом поларизације која групише економске активности ка урбаном центру. Остатак простора, тзв. аутономне руралне области, карактерише присуство фактора који се континуирано опирају поларизацији (удаљеност од центра, специфични облици организације економских активности, специфичности финалних производа и сл.). Традиционална пољопривреда, везана за земљиште, дуго је била основни дисперзивни фактор у просторном обликовању и одржавању запослености ван градских језгара. Технички прогрес умањио је потребе за радном снагом у пољопривреди, а њен одлив ка урбаним срединама зауставља се креирањем допунских могућности запошљавања на фарми и ван ње, у руралном окружењу. Модерна мултифункционална пољопривреда у руралним областима ствара услове за отпочињање локалне поларизације.

Мултифункционално пољопривредно газдинство (*multifunctional farm business*) представља ембрион тзв. *економије простора мале групе*, која је претпоставка отпочињања процеса локалне поларизације у правцу диверсификације руралне економије и стварања услова за дејство економије обима, специјализовани развој технолошки ниско интензивних индустрија и формирање индустријског дистрикта. Индустријски дистрикт није стабилна творевина. Ради повећања флексибилности и отпорности на кризе, у околини руралног "центра" морају се форсирати подједнако ефикасни бизниси који почивају на диверсификацији. Зато је од изузетне важности одржавати *рурални полиморфизам*, односно присуство

различитих облика руралности унутар руралне економије дефинисаног географског подручја. То се може постићи само децентрализованом политиком руралног развоја која подразумева коришћење **територијалног развојног плана**, заснованог на интегралном третирању сеоских средина и малих и градова средње величине, тзв. руралних "центра" као јединствених функционалних регионалних целина.

Регионални развојни план базира се на SWOT анализи и његова операционализација треба да понуди опције за: *усклађено коришћење пољопривредног земљишта* одговарајућих природних погодности и ограничења у оквирима политике интегралног управљања природним ресурсима, усмерене ка побољшању стања животне средине, рехабилитацији тла, воде, ваздуха и природних предела и конзервацији флоре и фауне и њихових станишта; *унапређење производње, понуде и пласмана високо квалитетних локалних пољопривредно-прехранбених производа* ради постизања тржишне конкурентности искоришћавањем компаративних предности хетерогених агроколошких услова, и подршком реструктурирању и унапређењу људског и физичког потенцијала пољопривредног сектора, подизању одговарајућих прерађивачких капацитета и усвајању савремених стандарда квалитета хране; *промовисање мултифункционалне породичне пољопривреде* у склопу подршке поларизацији аграрне структуре и диверсификацији економских активности у руралним областима ради повећања квалитета живота руралне популације; *јачање малих градова и градова средње величине као средишних тачака регионалног развоја*, обезбеђењем адекватног нивоа јавних услуга у њима и унапређењем њиховог повезивања и сарадње, међусобно, и са руралном периферијом са којом чине функционалну целину, нарочито на плану инвестирања у развој потребне саобраћајне, хидротехничке, енергетске и тржишне инфраструктуре; *успостављање партнерства локалних актера из јавног и цивилног сектора* при утврђивању и спровођењу локалне стратегије/плана развоја и остваривању међурегионалне и међународне сарадње у оквиру заједничких развојних пројеката и размене искустава.

Србија у великом делу својих руралних подручја има све предуслове за промовисање и успешну примену концепта мултифункционалне пољопривреде и интегралног руралног развоја: богатство у разноликости руралних предела, природних ресурса, очуваних руралних амбијенталних простора и традиције и неискоришћени потенцијал за развој широке лепезе непољопривредних активности на селу. С друге стране, присутна су, не мање бројна, ограничења и слабости: неповољна производна и поседовна структура и неискоришћеност људског потенцијала и механизације у пољопривреди, неразвијена инфраструктура у руралним насељима, одсуство предузетничког духа и сарадње у економији локалних заједница.

Потреба за уважавањем значаја мултифункционалног карактера пољопривреде и руралног развоја препозната је приликом дефинисања приоритета политике

руралног развоја у наредном програмском периоду. Предложени приоритети налазе се у основи *Националног плана стратегије за рурални развој и Нацрта Закона о пољопривреди и руралном развоју* и формулисани су у виду три тзв. *осе и њима припадајућих мера политике* - 1) *Побољшања тржишне ефикасности и примене високих стандарда*, која обухвата мере подршке: улагањима у пољопривредна газдинства, како би се реструктурирала и достигла високе стандарде, успостављању удружења произвођача и улагањима у прераду и пласман пољопривредних и рибарских производа како би се ове делатности реструктурирале и достигле високе стандарде; 2) *Припремних радњи за спровођење агро-еколошких мера и локалних стратегија руралног развоја* (активности у циљу унапређења животне средине и села и припрема и спровођење локалних стратегија руралног развоја); и 3) *Развоја руралне економије*, која обухвата мере подршке: побољшању и развоју инфраструктуре, диверзификацији и развоју привредних делатности и побољшању стручне обуке у руралним областима.

Интеракције пољопривредне и непољопривредних активности (*производне* – између произвођача у вертикали инпути-пољопривредна производња-прерађивачи; *потрошачке* – доходак остварен у непољопривредним активностима повећава потрошњу производа пољопривреде и обрнуто; и *инвестиционе* – приходи од непољопривредних активности служе за улагања у пољопривреду и обрнуто, приходи од пољопривреде служе за покретање сопственог руралног непољопривредног, тзв. РНФ бизниса) повећавају укупну запосленост и доходак у руралној области. Динамични процеси који се одвијају наведеним токовима руралне економије требало би, логички гледано, да доприносе уједначавању и стабилизацији укупних прихода руралних домаћинстава. Тако се очекује да некомерцијална и ситна комерцијална газдинства диверсификују своју активност у правцу непољопривредних делатности, те да приходима ван газдинства допуњују приходе од пољопривреде до нивоа паритетног дохотка а да се велике комерцијалне фарме готово искључиво посвете пољопривредној производњи. У пракси, због присуства тзв. парадокса повезаних са улазним баријерама у РНФ сектор постоје *два основна облика међузависности непољопривредних и укупних прихода руралног домаћинства*:

- *инверзан* – веће учешће прихода од непољопривредних активности у укупним приходима имају ситна газдинства у областима динамичне економске/ пољопривредне активности и развијене инфраструктуре, веће густине насељености, вишка непољопривредне радне снаге и ниских баријера за улазак у радно-интензивни РНФ сектор;
- *позитивно корелисан* – РНФ сектор има високе улазне баријере, захтева већа капитална улагања и економски јаке субјекте/газдинства у ретко насељеним руралним областима слабе инфраструктурне основе и неразвијене пољопривреде која својом традиционалном технологијом блокира радну снагу на газдинствима.

Са становишта управљања и коришћења аграрних ресурса и потенцијала за мултифункционални пољопривредни и рурални развој, подручје АП Војводине има велике компаративне предности у погледу олакшаног приступа знању, могућностима развоја и примене нових достигнућа, затим у погледу величине тржишта, развијености трговине, привредне и сеоске инфраструктуре и комуникација, као и близине већине производних капацитета и потрошачких центара. Све су то предности које у досадашњем развоју нису у довољној мери валоризоване.

Посматрано са националног нивоа, Војводина, према расположујим резултатима истраживања националног Савета за рурални развој, изузимајући *подручје града Новог Сада и периурбану зону која гравитира Београду*, у целини припада макрорегиону *Високо продуктивна пољопривреда и интегрисана привреда*. Овај регион генерално, поседује адекватно развијен људски потенцијал, изражено предузетништво, довољно диверсификован сектор индустрије и добро развијену физичку и економску инфраструктуру те има повољније друштвено-економске показатеље укупног економског развоја и интегрисанију и напредну привреду у односу на остатак земље. Ипак, и унутар њега, јасно се разликују области које карактеришу значајне разлике у погледу економске структуре и развоја, које су од почетка 1990-тих све изразитије - *западни део региона који обухвата подручје Бачке и Срема*, генерално је развијенији у поређењу са *источним делом – Банатом*, који је захваћен депопулацијом.

Анализа која следи треба да пружи основне податке о регионалним специфичностима у погледу географских карактеристика, природних услова, хуманог капитала, нивоа запослености, развијености пољопривреде и прехранбене индустрије, као и достигнути степен и облике присуства непољопривредних делатности у економији руралних заједница, како би се формулисала одговарајућа политика подршке развоју мултифункционалне пољопривреде, као провереног фактора раста запослености и унапређења квалитета живота на селу.

ЛИТЕРАТУРА²⁰¹

- Агенција за заштиту животне средине. (2005). Извештај о стању животне средине за 2003-2004. годину, Београд (на CD-у);
- Букуров Бранислав. *Синтетичка разматрања геоморфолошких проблема на територији Војводине*. Војвођанска академија наука и уметности, Академске беседе бр. 5;
- Букуров Бранислав. (1953). *Геоморфолошки приказ Војводине*. Зборник Матице Српске – серија природних наука, бр. 4, Нови Сад;
- Васиљевић Зорица, Субић Ј., Михаиловић Б. (2007): *Стратегија развоја општине Мали Зворник*. Институт за економику пољопривреде, Београд (интерна документација);
- Васиљевић Зорица, Субић Ј., Михаиловић Б. (2007): Програм економског и социјалног развоја МЗ Глогоњ. Институт за економику пољопривреде, Београд (интерна документација);
- Давидовић Раде. (1996). *Морфометријске карактеристике рељефа Војводине са аспекта вертикалне расчлањености*. Универзитет у Новом Саду – Природно-математички факултет, Зборник радова Института за географију, бр. 26, Нови Сад;
- Динић Јован. (1997). *Природни потенцијал Србије – економско-географска анализа и оцена*. Економски факултет, Београд;
- ЕС-DG VI (1997). CAP 2000 Working Document. *Rural Developments*. Brussels;
- ЕС. (2006). *Rural Development in the European Union. Report 2006*. DG for Agriculture and Rural Development, August 2006, p. 3;
http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/rurdev2006/index_en.htm;
- ЕС. (2006). Agriculture in the European Union – Statistical and Economic Information 2006, http://ec.europa.eu/agriculture/agrista/2006/table_en/en351.htm, 14.12.2006;
- ЕС. Directorate General for Agriculture and Rural Development, (2006). Handbook on Common Monitoring and Evaluation Framework, Guidance Document;
- Efstratoglou Sofia. Methodology for selecting indicators to be used for rural development programming in Serbia. (2006). European Union Project: EuropeAid/119156/D/SV/YU "Support to a Rural Development Programming and Payment System";
- Закић Вујатовић Зорка. (2000). *Кооп менаџмент-основни задружни принципи и савремена пракса*, Дунав превинг, Београд;

²⁰¹ У списак литературе нису укључене бројне уредбе, одлуке (осим Одлуке о буџету АП Војводине за 2007) и решења, која су наведена у фуснотама у самом тексту Монографије.

- Закић Вујатовић Зорка. (2002). *Српско задругарство – легенда или визија двадесетпрвог века*, Економски видици бр. 1/2002 – тематски зборник: "Задругарство у процесу транзиције", Друштво економиста Београда; *Инвестиције Републике Србије, 2001-2005., РЗС, Београд, 2004-2007;*
- Катић Б, П. Вуковић, Д. Цвијановић (2005). "Могући правци унапређења квалитета живота људи у руралним подручјима Републике Србије – пример Златиборског округа". Тематски зборник *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој*. Институт за економику пољопривреде и др., Београд;
- Катић Б., Поповић Весна, Милановић М. (2007). "Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у политици аграрне подршке Србије". Међународни научни скуп *Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у Републици Српској*. Тематски зборник, Пољопривредни факултет, Источно Сарајево, Институт за економику пољопривреде, Београд, Балканска асоцијација за животну средину (В.Е.Н.А);
- Маричић Бранко. (2006). *Задругарство у времену транзиције*, СНС-Научна, Београд;
- Милановић Ж. Р. (2005): *Мали бизнис и предузетништво у пољопривреди и селу*. ИЕП, Београд;
- Милосављевић Слободан, Ђорђевић-Милошевић Сузана. (2007). «*Аграрна и рурална политика у Србији за 2008. годину*», међународни научни скуп: Аграрна и рурална политика у Србији: реформе у периоду транзиције и предлог мера за 2008. годину, тематски зборник радова, ДАЕС, Београд, септембар 2007;
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. (2007). Програм расподеле и коришћења средстава субвенција у области пољопривреде, шумарства и водопривреде за 2007. годину, Београд, www.minpolj.sr.gov.yu;
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. (2007). Пројекат *Подршка програмирању руралног развоја и систему плаћања у Србији*. (Уговор 04СЕР01/09/002). Rural Development Programming Series, Публикација 07, март 2007. године;
- Министарство пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије. (2007). Подршка програмирању руралног развоја и систему плаћања у Србији (Уговор 04СЕР01/09/002). План Стратегије руралног развоја за Србију. Документ за потребе консултација. Rural Development Programming Series, Volume 21, Београд, јул 2007;
- Најгебауер Виктор. (1952). *Чиниоци стварања земљишта у Војводини*. Матица Српска, свеска 2. серије природних наука, Нови Сад;
- Најгебауер Виктор, Богосав Живковић, Ђорђе М. Танасијевић, Никола Милковић. (1971). Педолошка карта САП Војводине. Институт за пољопривредна истраживања, Нови Сад – Београд;

- Нацрт закона о задругама, септембар 2006. година, друга верзија; Министарство привреде Владе Републике Србије и Радна група за израду нацрта закона о задругама;
- Network of Independent Agricultural Experts in the CEE Candidate Countries. (2004). *The future of rural areas in the CEE new Member States*. Institut für Agrarentwicklung in Mittel-und Osteuropa – IAMO. Halle. Germany;
- Новковић Небојша, Шомођи Шандор. (2001). *Организација у пољопривреди*, Пољопривредни факултет, Нови Сад;
- OECD. 1994. *Creating rural indicators – for shaping territorial policy*. Paris;
- Поповић Весна, Катић Бранко. (2007). *Увозна заштита и подршка извозу пољопривреде Србије у процесу приступања СТО и ЕУ*. Институт за економику пољопривреде, Београд;
- Поповић Весна, Катић Бранко. (2007). *Ниво и структура интерне подршке пољопривреди Србије у процесу приступања СТО и ЕУ*. Институт за економику пољопривреде, Београд;
- Предлог измене Протокола о прекограничној сарадњи ДУНАВ - КРИШ - МОРИШ – ТИСА, <http://dkmt1.regionalnet.org/ModificareY.html>;
- Програм привредог развоја АП Војводине, Извршно веће АП Војводине, новембар 2006; <http://www.vojvodina-cess.org/download/ANEX%202006%20srpski.pdf> (25.11.2007);
- Развојни програми* - интерна документација (2006): Институт за економику пољопривреде, Београд;
- Републички завод за развој (2006). *Програм развоја АП Војводине - ex post анализа*;
- Републички завод за развој. (2007). *Извештај о развоју Србије у 2006*;
- Републички завод за статистику Србије. (2002). Општинска статистичка документација - Пољопривредне машине и оруђа на дан 31.12., бр. 170/1998 и 176/2002;
- Републички завод за статистику Србије. (2003 - 2004). Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, књиге 1-15, Београд;
- Републички завод за статистику Србије. (2004). Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Пољопривредени фондови, Књига 2 *Пољопривредна газдинства према активности и изворима прихода*, Методолошка објашњења;
- Републички завод за статистику Србије. (2005). Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Становништво, Књига 19 *Укупно и пољопривредно становништво*;
- Републички завод за статистику Србије. (2005). Витални догађаји у Републици Србији, 2004. Саопштење бр. 306 од 9.12.2005;

- Републички завод за статистику Србије. (2006). Витални догађаји у Републици Србији, 2005. Саопштење бр. 255, од 2.10.2006;
- Републички завод за статистику Србије. (2006). Пролећна сетва и рани усеви у Р. Србији 1997-2006, саопштење од 15.11.2006;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Статистички годишњак Србије 2007;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Општине у Србији 2006;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Недовољно развијена подручја Републике Србије, 2005, Београд, 2007;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Пољопривреда 2006, Билтен бр. 473/2007, РЗС Србије;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Запослени у Р. Србији у 2006. години, годишњи просек;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Запослени у Р. Србији у 2007, стање 31. март 2007, саопштење од 20.07.2007;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Индекс индустријске производње, саопштења јануар 2007; октобар 2007;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Индустрија Р. Србије 2004. и 2005. година, билтен 471;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Инвестиције у основна средства Р. Србије 2004-2005;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Индекси броја запослених и продуктивности рада у индустрији, одговарајућа саопштења (фебруар 2006; фебруар 2007, октобар 2007);
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Регистар предузећа, установа и других правних лица у Р. Србији, стање 30.09.2007, према облику организовања, облику својине и пореклу капитала по Класификацији делатности, саопштење РЗС Србије од 02.11.2007. године;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Остварени приноси касних усева, шљива и грожђа у 2007. години, претходни резултати;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Број стоке и живине, стање 01.12.2006. године, саопштење од 28.02.2007;
- Републички завод за статистику Србије. (2007). Број стоке, стање на дан 01.12.2006. и број условних грла по општинама. РЗС. Интерна документација, октобар, 2007;
- Ромелић Јован, Лазар Лазић. (2000). *Регионални атлас Војводине – Пољопривреда*. Универзитет у Новом Саду – Природно математички факултет – Институт за географију, Нови Сад;

Porter Michael, Klaus Schwab, Martin Sorrell and A.Lopez-Claros, The Global Competitiveness Report 2007-2008, Palgrave Macmillan, New York 2006;

Сатарих Драган (2007): «Велики аграрни системи-шанса за бржи развој пољопривреде Србије», међународни научни скуп: Аграрна и рурална политика у Србији: реформе у периоду транзиције и предлог мера за 2008. годину, тематски зборник радова, ДАЕС, Београд, септембар 2007;

Скупштина АП Војводине (2007). Програм привредног развоја АП Војводине– новелирана ex post анализа, Анекс – Аналитичко документациона основа, http://www.vojvodina-cess.org/srindex.php?subaction=showfull&id=1175255452&archive=&start_from=&ucat=11&;

Службени гласник РС, бр.20 (1992), 107 (2005). Закон о фонду за развој Републике Србије;

Службени гласник РС, бр. 13 (1996). Просторни план Републике Србије;

Службени лист СРЈ бр. 41 (1996). Закон о задругама;

Службени гласник РС, бр. 35/2001. Закон о агенцији за мала и средња предузећа;

Службени гласник РС, бр. 6 (2002). Закон о утврђивању одређених надлежности аутономне покрајине;

Службени гласник РС, бр.9 (2002), 32 (2004), 135 (2004) и 62 (2006). Закон о локалној самоуправи;

Службени гласник РС, бр. 55 (2003), 42 (2004), 61(2005). Закон о гарантном фонду;

Сл. гласник РС, бр. 63/2004, 20/2006 и 91/2006. Одлука о одређивању девастираних подручја (општина) Републике Србије Сл. гласник РС;

Службени гласник РС, бр. 71(2003), 84(2004). Закон о запошљавању и осигурању за случај незапослености;

Сл. гласник РС, бр. 63/2004, 20/2006 и 91/2006. Одлука о одређивању девастираних подручја (општина) Републике Србије;

Службени гласник РС, бр.47 (2003), 34 (2006). Закон о планирању и изградњи;

Службени гласник Р. Србије бр. 78 (2005). Стратегија развоја пољопривреде Србије;

Сл. гласник РС, бр.11(2006). Уредба о расподели и коришћењу подстицајних средстава за унапређење села у 2006. години;

Службени гласник РС, бр. 21 (2006). Стратегија регионалног развоја Републике Србије за период од 2007. до 2012. године;

Службени гласник РС бр. 34 (2006). Закон о допунама закона о задругама;

Службени гласник РС, бр.62 (2006). Закон о пољопривредном земљишту;

Службени гласник РС, бр. 62 (2006). Закон о финансирању локалне самоуправе;

Службени гласник РС, бр. 98 (2006). Устав Републике Србије;

- Службени гласник РС, бр. 101 (2006). Меморандум о буџету и економској и фискалној политици за 2007. годину, са пројекцијама за 2008 и 2009. годину;
- Службени гласник РС, бр. 58 (2007). Закон о буџету Републике Србије за 2007. годину;
- Службени гласник – Међународни уговори, бр. 70 (2007). Закон о потврђивању европске повеље о локалној самоуправи;
- Сл. лист АП Војводине, бр. 8 (2006). Одлука о критеријумима за утврђивање статуса неразвијених и недовољно развијених општина у АП Војводини;
- Службени лист АП Војводине, бр.6 (2007), 9 (2007-исправка), 16 (2007). Одлука о буџету АП Војводине а 2007. годину;
- Сл. лист АП Војводине, бр.72 (2007). Одлука о утврђивању неразвијених и недовољно развијених општина у АП Војводини у 2007. и 2008. години;
- Стратегија развоја општине Мали Зворник.* (2006). Институт за економику пољопривреде, Београд;
- Стратешки план развоја Европске ДКМТ,* <http://www.srim.vojvodina.sr.gov.yu/srpski/aktivnosti/PajticPredsedavajuciDKMT28.05.05.htm>;
- Субић Ј. (2003): *Одређивање економске ефективности инвестиција у пољопривреди (Јужни Банат – СР Југославија).* Докторска дисертација. Академија економских наука, Факултет за менаџмент, Букурешт – Румунија;
- Субић Ј. (2007): Место Јужног Баната у пољопривреди Србије и Црне Горе на путу ка европској интеграцији. Монографија. Институт за економику пољопривреде, Београд;
- Танасијевић Ђорђе М. (1972). *Географски положај границе и величина Војводине.* Институт за пољопривредна истраживања Нови Сад - Београд;
- Танасијевић Ђорђе М. (1972). *Черноземи Војводине,* Институт за пољопривредна истраживања, Нови Сад – Београд;
- Танасијевић Ђорђе М. (1972). *Смонице на терцијарним глинама у Војводини,* Институт за пољопривредна истраживања, Нови Сад - Београд;
- Танасијевић Ђорђе М. (1972). *Подземне и површинске воде као педогенетски чинилац земљишта Војводине.* Институт за пољопривредна истраживања, Нови Сад - Београд;
- Томић Павле, Јован Ромелић, Саша Кицошев, Лазар Лазих. (2002). *Војводина – научно популарна монографија.* Департман за географију, туризам и хотелијерство, Нови Сад;
- ТОС- Туристичка организација Србије (2006), (2007);
- FAO (1998). *The State of Food and Agriculture. Rural Non-Farm Income in Developing Countries.* Rome, 335-336;

- FAO. Statistical Yearbook 2005/2006, Volume 1/2, A.Resources, http://www.fao.org/statistics/yearbook/vol_1_1/site_en.asp?page=resources;
- Шеварлић Миладин, Томић Данило (2007): «Мере аграрне и руралне политике у Србији – компатибилност са другим земљама», међународни научни скуп: Аграрна и рурална политика у Србији: реформе у периоду транзиције и предлог мера за 2008. годину, тематски зборник радова, ДАЕС, Београд, септембар 2007;
- Copus A. et al. (2006). *Study on Employment in Rural Areas (SERA)*. European Commission, Directorate General for Agriculture, Unit F.3. Consistency of Rural Development, Contract No. 30-CE-0009640/00-32;
- COMMISSION DECISION. C (2007) 2497 of 18/06/2007. on a Multi-annual Indicative Planning Document (MIPD) 2007-2009 for Serbia, http://www.ec.europa.eu/enlargement/pdf/mipd_serbia_2007_2009_en.pdf;
- Чобелић Н. (1972/1974): *Привреда Југославије – раст, структура и функционисање, књига 1. и 2.* Савремена администрација, Београд.

Интернет сајтови:

- <http://www.fruitland-serbia.com>;
- <http://www.infuse.co.yu/zakoni.html>;
- http://www.kombeg.org.yu/aktivnosti/zadruzni_savez/20060612/zakon_zadruga.htm;
- <http://www.pikbecej.co.yu>;
- <http://www.priv.yu>;
- <http://www.zasav.org.yu/index.htm>;
- <http://www.zasav.org.yu/panonija.htm>;
- <http://www.zadruzna-zveza.si/>;
- http://www.zadruzna-zveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=4;
- http://www.zadruzna-zveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=14&Itemid=14;
- http://www.zadruzna-zveza.si/index.php?option=com_content&task=view&id=1&Itemid=2;
- <http://pks.komora.net/Vodoprivreda/tabid/488/Default.aspx>;
- <http://www.danas.co.yu/20030901/biznis2.html>;
- <http://www.arhiva.srbija.sr.gov.yu/cms/view.php?id=1024>;
- <http://pks.komora.net/Default.aspx?alias=pks.komora.net/poljoprivreda>.

РЕЦЕНЗИЈА

Наслов монографије
**„МУЛТИФУНКЦИОНАЛНА ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ
РАЗВОЈ У АП ВОЈВОДИНИ“**

Аутори: Проф. др Драго Цвијановић,
Др Владана Хамовић, Др Весна Поповић, Др Јонел Субић,
Мр Бранко Катић, Мр Весна Параушић
Институт за економику пољопривреде, Београд

Издавач: Институт за економику пољопривреде, Београд

Монографија садржи 250 страница, веома обимну литературу (преко 100 одредница), састоји се из 10 делова, међу којима су и општирне уводне напомене и закључци.

Аутори у **Уводним напоменама**, подробније објашњавају концепт мултифункционалности, који од 1990-тих обележава европски модел пољопривреде. Он даје завидне резултате, посебно у руралним срединама, јер највише доприноси ревитализацији руралних заједница и очувању животне средине.

Република Србија, као и њена аутономна покрајина Војводина имају све предуслове, али и потребу за применом концепта мултифункционалности у пољопривредном и руралном развоју. Да се на примену овог концепта рачуна, потврђује и чињеница да приоритети политике руралног развоја у наредном периоду одражавају поменуте захтеве, а налазе се у основи Националног плана стратегије за рурални развој и Нацрта Закона о пољопривреди и руралном развоју.

У другом поглављу које носи наслов **„Опште друштвено-економске карактеристике Подручја, макроекономски услови, регионализација и подршка ЕУ»**, веома детаљно се обрађује неколико подцелина. Најпре, реч је о положају аутономне покрајине у уставном уређењу Републике, њеним значајним овлашћењима, која имају снажног одраза на одлучивање и остваривање крупних активности и процеса у Покрајини, у непосредној сарадњи са републичким органима и органима локалне самоуправе. Овде се такође указује и на достигнути степен макроекономске стабилности, као основног услова и претпоставке за више или мање успешне резултате, било које људске активности, посебно у економским кретањима. Низом података се поткрепљује та стабилност, уз јасно наглашене потешкоће и ограничења, која су још увек снажна, попут незапослености, сиромаштва, дефицита у робној размени са светом, као и сталних инфлаторних притисака. У наредних неколико година очекује се даље побољшање пословног

амбијента за наставак реформских процеса и одржив привредни, и уопште друштвени развој. Наводе се и показатељи развоја (друштвени производ, народни доходак, запосленост), као и значај Покрајине у пољопривредној производњи, појединим секторима индустријске производње, као што је прехранбена индустрија, затим учешће у робној размени и туристичком промету.

Ради утврђивања и спровођења адекватне политике руралног развоја и у том правцу усмеравања могућих средстава, било да потичу из домаћих извора (буџета Републике или Покрајине), било из спољних, као што су средства IPA програма ЕУ, неопходно је извршити одговарајућу регионализацију руралних подручја Републике. У том смислу аутори разрађују праксу ЕУ, и критеријуме који су примењени, као и категорије региона по том основу (предоминантно руралне, значајно руралне и предоминантно урбане), што има и адекватан третман у развојној политици. Процес приступања Европској унији захтева хармонизацију на пољу статистичке номенклатуре територијалних јединица. Увођењем Номенклатуре у статистички систем Републике Србије уводи се европски статистички стандард за прикупљање, обраду и приказивање података на нивоима просторних јединица, односно за статистичко праћење, какво постоји у статистичком систему ЕУ. Ово је пресудно за оцену прихватљивости приликом кандидовања за помоћ из структурних фондова ЕУ. У очекивању званичног предлога NUTS нивоа, аутори разматрају и оцењују варијанте територијалне класификације садржане у усвојеној Стратегији регионалног развоја Србије. Размотрена је и регионализација руралних подручја, утврђена у Министарству пољопривреде, шумарства и водопривреде Републике Србије.

Србија као потенцијални кандидат за приступање ЕУ има право на коришћење средстава из две од укупно пет компоненти подршке у оквиру IPA програма. Потребно је припремити и понудити прихватљиве програме за њихово коришћење. Додељена средства из ових фондова су бесповратна, с тим што је држава корисница дужна да из буџетских средстава обезбеди одговарајући део за реализацију сваког пројекта који се финансира по IPA програму.

У трећем поглављу под називом „**Природни услови, становништво и насеља и инфраструктура**» дата је детаљна анализа природних услова Покрајине, почев од рељефа, који је, као равничарски, веома погодан за економске активности, посебно за развој насеља, пољопривреде, саобраћајне инфраструктуре, и других активности. Истиче се значај квалитетног пољопривредног земљишта у коме у највећем делу учествује чернозем, као најквалитетније земљиште за биљну производњу, затим хидропотенцијал, такође значајан у подземним и у површинским водама, али су у питању воде слабијег квалитета. Климатски услови одговарају подручју континенталне климе, тако што је мање падавина него у другим деловима земље, посебно у западном делу. Повољна чињеница је што је највише падавина када су вегетацији и најпотребније. У Покрајини је развијена мрежа саобраћајница од друмских, преко железничких до речних и каналских. Оне, као и саобраћајна средства, захтевају модернизацију, односно значајне инвестиције. Мрежа насеља

условљена је погодним рељефом. Покрајину одликују велика рурална насеља (највећи број насеља има 1000 и више становника), што је развојна предност.

У овом делу се доста детаљно даје и анализа становништва и домаћинства, уз потврду чињенице, да се настављају неповољни трендови, како у погледу броја становника, јер се смањује, тако и у погледу старосне структуре која је све неповољнија. Ипак, у последњем међупописном периоду, у Покрајини је повећан број становника, захваљујући бројним избеглицама које су доспеле на ове просторе, у односу на тенденцију смањења броја становника на нивоу Републике. Вредност овог дела је и у томе што се даје преглед и по окрузима, као и основне карактеристике по општинама, из чега су уочљиве знатне разлике. Стање је повољније у западном и јужном делу Покрајине а неповољније је у њеном северном и источном делу.

У четвртом делу са насловом „Организационо-економска обележја субјеката у руралној економији» анализа је посвећена организационим субјектима у пољопривреди - породичним газдинствима, пољопривредним предузећима и пољопривредним задругама. Када је реч о породичним газдинствима, анализа почиње од дефиниције, преко броја и структуре домаћинства која поседују газдинство, старосне и образовне структуре газдинства, до структуре према величини поседа и према изворима прихода. Изводи се закључак, да је у Војводини на газдинству, посматрано у целини, повољнија старосна и образовна структура, него на нивоу Србије, што пружа могућност проширивања поседа и делатности, односно заснивања и развијања активности у неком од видова малог бизниса. Скоро две трећине породичних газдинстава спадају у ситна – посед до три хектара, па се очекује да ова, као и некомерцијална газдинства диверсификују своју активност у правцу непољопривредних делатности, те да приходима ван газдинства допуњују приходе од пољопривреде. Велике, (комерцијалне) фарме готово у целини би требало да се посвете пољопривредној производњи.

Посебно се даје осврт на стање у пољопривредним предузећима и пољопривредним задругама који делују у пољопривреди Војводине. Указује се на број тих субјеката, број запослених у њима, величину земљишта које обрађују (30% обрадивих површина у Покрајини), као и на њихово учешће у сетвеној структури (жито и индустријско биље, а веома мало повртно и крмно биље). Релативно је мало њихово учешће у воћарској производњи, са изузетком вишања и грожђа, као и у сточном фонду. Недостатак средстава за инвестиције и несигуран пласман производа (тржиште и наплата) представљају највеће проблеме ових субјеката. Код пољопривредних задруга проблеми су и у одступању од задружних правила и у нерешеним имовинско-правним односима, посебно код земљишта. Решења су у оспособљавању за остваривање конкурентне производње, кроз раст продуктивности рада, модернизацију, специјализацију и удруживање. Вредно је пажње указивање на неодложну потребу очувања живоне средине и допринос одрживом руралном развоју.

Пето поглавље носи наслов **«Стање основних фактора пољопривредне производње»**, у коме се обрађују пољопривредно становништво, земљиште, сточни фонд, механизација, вештачка ђубрива, наводњавање и средства за заштиту биља. У Војводини је нешто ниже учешће пољопривредног становништва у укупном него у Србији, а по окрузима постоје знатне разлике. Такође, старосна структура овог становништва је повољнија у Покрајини, него на нивоу Републике. Упола мање активних пољопривредника у Војводини, него у Србији обрађује исту површину земљишта. Знатно је веће учешће ораница и башта у обрадивим површинама у Војводини, него у Србији, а највише се на њима гаји жито и индустријско биље. Неповољније је стање сточног фонда, него на републичком нивоу, док је стање механизације повољније. Системи за наводњавање су у рђавом стању. Неопходна је њихова ревитализација и проширење. У коришћењу минералних ђубрива и средстава за заштиту биља, Србија, па и Војводина знатно заостају за развијеним земљама. Њихово коришћење ће бити у порасту, али уз примену прописа о заштити животне средине.

Шесто поглавље под насловом **«Постигнути резултати и правци развоја пољопривреде и агроиндустрије»**, посвећено је стању и значају примарне пољопривредне производње и агроиндустрије у Војводини. Овај сектор значајно доприноси стварању друштвеног производа Републике (и Војводине), запошљава велики број лица, знатним делом учествује у спољној трговини, обезбеђује прехранбену сигурност грађана и доприноси руралном развоју. Највећи проблем у примарној пољопривредној производњи представљају ниске инвестиције, што добрим делом за последицу има и изражене осцилације у производњи. Производња прехранбених производа, пића и дувана има водећу улогу у прерађивачкој индустрији Покрајине. Управо у Војводини су лоцирани велики или највећи производни капацитети из ове области. Агроиндустрија запошљава велики број радника, остварује раст производње и продуктивности рада и значајно доприноси извозу земље. Ни у овој области још у целини није окончана приватизација. Предстоји борба за јачање конкурентности.

Седмо поглавље под насловом **„Постигнути резултати и правци развоја непољопривредних делатности»**, односи се на анализу природних услова, постојећег стања и перспектива развоја туризма, као једног од значајних облика мултифункционалног развоја пољопривреде. За развој туризма у Покрајини, посебно руралног, постоје сви услови. Предлаже се усмеравање на: ловни, транзитни, туризам на води, конгресно-културно-манifestациони, здравствено-рекреативни, рурални и излетничко-боравишни туризам.

Осмо поглавље под насловом **„Инвестиционе препоруке по основу улагања и носиоцима»** посвећено је анализи инвестиција у Покрајини у периоду 2001. до 2005. године, у поређењу са нивоом Републике и по окрузима, по основу више критеријума. Запажа се да инвестиције у пољопривреду нису довољне, а још је неповољнија оцена да се успоставља тенденција њиховог смањивања. Дају се и

препоруке за инвестициона улагања и предлози конкретних програма (33 програма), са елементима улагања и ефеката, који могу да послуже као иницијатива за заснивање малог бизниса од стране породичних газдинстава.

Девето поглавље носи наслов **«Имплементација – институционални оквири, мере аграрне и политике руралног развоја и потенцијални актери»**, и односи се на приказ постојећих институција на републичком и покрајинском нивоу и нивоу локалне самоуправе, чија је улога да осмишљавају, утврђују, па и да спроводе и контролишу спровођења развојних докумената, као што су стратегије, програми и пројекти. У питању су надлежна министарства, секретаријати и фондови, као и органи и институције у јединицама локалне самоуправе. Истиче се значај координације активности на овим пословима по свим линијама, као начина да ефекти предузетих мера и активности буду већи. Други део овог поглавља везан је за приказ бројних мера које се на републичком и покрајинском нивоу предузимају с циљем унапређивања пољопривредне производње и развоја руралних средина у Републици, наравно и Покрајини.

Последње, десето поглавље под насловом **«Закључци»**, садржи двадесетак страница и у суштини представља резиме Монографије.

Оцена Монографије

Ова монографија као свеобухватно, научно утемељено и аналитички коректно изведено дело представља допринос схватању модела мултифункционалности у пољопривреди и руралном развоју и потребе његове примене. Истовремено, реално сагледава услове и могућности примене тог концепта у Републици Србији и АП Војводини. Може да буде од велике користи надлежним дружавним органима и институцијама система у припреми предстојеће стратегије руралног развоја Републике, као и припреми конкретних програма који би се финансирани и средствима IPA програма ЕУ. Такође, пружа помоћ у даљем усклађивању системских решења у земљи са системом и стандардима ЕУ, којој и Србија треба да приступи. Оцењујем вредним у Монографији и то што готово крај сваког њеног поглавља прати пажљиво урађена SWOT анализа из које се јасно виде предности, слабости, могућности и опасности, свеобухватно сагледане проблематике која је предмет истраживања.

Због свега наведеног, предлажем да се Монографија публикује, и тако учини доступним могућим бројним корисницима, научној, стручној и широј јавности.

У Новом Саду

19.12. 2007.

Др Данило Томић, научни саветник

РЕЦЕНЗИЈА

Наслов монографије
**„МУЛТИФУНКЦИОНАЛНА ПОЉОПРИВРЕДА И РУРАЛНИ
РАЗВОЈ У АП ВОЈВОДИНИ“**

**Аутори: Проф. др Драго Цвијанови, Др Владана Хамовић, Др Весна Поповић,
Др Јонел Субић, Мр Бранко Катић, Мр Весна Параушић
Институт за економику пољопривреде, Београд**

Издавач: Институт за економику пољопривреде, Београд

Захвалан сам колегама из Института за економику пољопривреде из Београда, што су ми пружили прилику, да пре њеног штампања прочитам рукопис ове вредне Монографије и да будем њен рецензент.

Ова монографија се појављује у време, када Република Србија (и Војводина у оквиру ње), покушава да пронађе најбољи пут за унапређење производних резултата у сектору пољопривреде, односно пут за успостављање адекватне стратегије и политике руралног развоја, како би се обезбедила ревитализација руралних подручја Републике, која иначе обухватају далеко највећи део државне територије. Истовремено, Србија се определила за приступање Европској унији и припрема се за коришћење средстава из њених предприступних фондова, за што је неопходно извршити и одговарајуће статистичко усаглашавање са стандардима ЕУ, између осталог и у погледу статистичке номенклатуре територијалних јединица, односно извршити адекватну регионализацију земље. Уз то, неопходни су и одговарајући развојни програми за чије дефинисање је неопходно познавати снаге и слабости, шансе и претње дефинисаног подручја. За њихово формулисање, такође су потребна одговарајућа знања и вештине. У свему томе, ова монографија може да буде од велике користи.

Монографија обухвата 247 страница, састоји се од 11 поглавља, рачунајући и опширан увод и закључке.

У уводним напоменама се, на сажет, али веома јасан начин указује, да се за развој пољопривреде и руралних подручја, као најбољи показао модел мултифункционалне пољопривреде, који од краја 1990-тих постаје препознатљив као европски модел пољопривреде. Као такав доприноси одржавању виталности руралних заједница, смањивању притиска на урбане средине, више одговара захтевима потрошача у погледу квалитета и здравствене безбедности хране, као и захтевима заштите животне средине. Мултифункционалност у пољопривреди води ширем концепту руралне мултифункционалности. Констатује се да Србија у

великом делу својих руралних подручја има све предуслове за промовисање и успешну примену концепта мултифункционалне пољопривреде и интегралног руралног развоја. Уважавање овог модела у будућем развоју руралних средина Србије (и Војводине) смара се незаобилазним.

У другом поглављу **«Опште друштвено-економске карактеристике Подручја, макроекономски услови, регионализација и подршка ЕУ»**, указује се на уставни положај Војводине као аутономне покрајине Републике Србије, њене надлежности, до сада постигнути степен макроекономске стабилности, уз констатацију да се постепено ствара повољнији амбијент за оствривање свеукупних развојних и других активности, наравно уз назнаку, да су бројни проблеми и ограничења још увек присутни, (проблем незапослености, присутно сиромаштво, незавршена транзиција, дефицит трговинског биланса, недовољне инвестиције, па и неизвесна политичка стабилност). У основи, у таквом амбијенту, у оквиру донетих и предстојећих стратешких развојних докумената на нивоу Републике и саме Покрајине, одвијаће се привредни и укупни друштвени живот у Покрајини. Износе се подаци о значајној улози Војводине у појединим привредним активностима Републике, посебно у производњи пољопривредних производа, неких индустријских производа (понеких и у целини, као што је случај са нафтним дериватима, шећером..), њеном доприносу спољнотрговинској размени, туризму и сл. Друштвени производ по глави становника већи је у Војводини од просечног у Србији, док је стање у области запослености за нијансу неповољније.

У другом делу овог поглавља обрађује се значај и проблеми везани за регионализацију земље, која је, осим за потребе регионалног развоја неопходна и за адекватну политику руралног развоја. Наводи се методологија коју је прихватила ЕУ за дефинисање руралних региона, потреба хармонизације статистичке номенклатуре територијалних јединица, залагање за регионализацију државне територије у складу са предложеном твз. трећом варијантом из Стратегије регионалног развоја Србије, сматрајући је најфункционалнијом са аспекта економске регионализације у функцији приступа фондовима ЕУ, прецизнијег одређивања нивоа развијености, изградње регионалних институција и статистичко-аналитичког инструментарија.

Разматра се, затим, типологија руралних области коју је извршило Министарство пољопривреде Србије, тако да Војводина припада првом региону „Високо продуктивне пољопривреде и интегрисане економије“, који обележава и знатна хетерогеност појединих делова (окрузи, општине), уз осврт на препознавање специфичних потреба маргиналних, девастираних, економски неразвијених и неразвијених подручја, која имају посебан третман у политици подршке развоју.

У трећем поглављу **„Природни услови, становништво и насеља и инфраструктура»**, дата је подробнија анализа природних карактеристика Покрајине, рељефа, карактеристика земљишта, климатских обележја и хидрографије, уз констатацију повољног географског положаја, повољног рељефа,

висококвалитетног пољопривредног земљишта, карактеристикама климе (континентална), са мањком падавина и хидрографијом (богатство водним потенцијалом, али слабог квалитета). Затим се даје анализа природног кретања и структуре становништва уз констатацију да је успостављена тенденција смањивања броја становника која се погоршава, с тим што је захваљујући избеглом становништву 90-тих година у Војводини дошло до пораста броја у последњем пописном периоду. У Војводини је и нешто боља старосна структура популације, него на нивоу Републике. Анализа по окрузима и општинама показује крупне разлике у свим обележјима везаним за становништво Покрајине. Поглавље анализира и саобраћајну инфраструктуру, истичући повољне услове за развој друмског железничког, речног и каналског саобраћаја и дотрајале саобраћајнице и саобраћајна средства. Указује се на потребу инвестиција у модернизацију саобраћаја.

У четвртм поглављу **«Организационо-економска обележја субјеката у руралној економији»** детаљно се, по групама, анализирају породична газдинства, пољопривредна предузећа и пољопривредне задруге са, бројним подацима и ставовима. Тако сазнајемо: о броју и структури породичних газдинстава у Покрајини и по окрузима, упоређених са нивоом Републике (старосну, образовну, поседовну и по изворима прихода). Указује се на потребу даљег развоја мултифункционалних делатности на пољопривредним газдинствима у руралном сектору Војводине у правцу јачања руралне непољопривредне економије; броју правних лица у пољопривреди Покрајине, запослености у њима, коришћеним површинама земљишта, као и проблемима са којима се у пословању суочавају, где се посебно истиче недостатак средстава за инвестиције, проблем наплате реализованих производа, недовршена приватизација, неделотворна решења код закупа пољопривредног земљишта у државној својини, а код задруга и проблеми нерешених имовинских односа, деловање мимо задружних правила, и сл. По свим субјектима се дају могући развојни правци и и начини да се они остваре.

У петом поглављу **«Стање основних фактора пољопривредне производње»** детаљно се, до нивоа округа, анализирају фактори пољопривредне производње, почев од пољопривредног становништва, пољопривредног земљишта, сточног фонда, агротехничке опремљености и наводњавања.

У шестом поглављу **«Постигнути резултати и правци развоја пољопривреде и агроиндустрије»** детаљно се анализирају: учешће примарне пољопривредне производње Војводине у стварању друштвеног производа Републике Србије (и Војводине), запослености у пољопривреди, спољној трговини, остваривању прехранбене сигурности грађана, као и доприносу руралном развоју; затим ниско учешће овог сектора у инвестицијама и други проблеми, који условљавају и огромне осцилације у производњи. У поглављу се анализирају и заступљеност прехранбене индустрије (производња хране, пића и дувана) у прерађивачкој

индустрији Војводине и целе Републике, као и у спољнотрговинској размени; и потешкоће које прате овај сектор привреде. Наводе се највећи произвођачи у овој производњи, број запослених радника, кретања у производњи и продуктивности рада. Највећи раст остварује производња дувана. Ни у прехранбеној индустрији Војводине још није завршен процес приватизације. Заснивање раста и развоја на високом стандарду производа и стандардима безбедности сматра се основним стратешким правцем даљег развоја ове производње. То захтева веће инвестиције, више уважавање истраживачих напора и резултата, потпуну маркетинг концепцију и стварање брендова и производа са заштитом порекла.

У седмом поглављу **«Постигнути резултати и правци развоја пољопривредних делатности»**, даје се посебан осврт на туризам као важну карику мултифункционалног развоја Војводине, са анализом услова за развој ове делатности, постојећег стања, ограничења и препорука на развој туризма који је, у складу са међународним стандардима квалитета, заснован на концепту одрживости. То значи потребу развоја атрактивности, за што Војводина има све предуслове (ловни, транзитни, туризам на води, конгресно-културно-манifestациони, здравствено-рекреативни, рурални и излетничко-боравишни туризам).

У осмом поглављу **«Инвестиционе препоруке по основу улагања и носиоцима»** веома детаљно су приказане инвестиционе активности у целини и инвестиције у пољопривреди поређењем њихових износа на републичком, покрајинском и окружном нивоу у периоду од 2001. до 2005. године. У погледу висине инвестиција у пољопривреду, најповољније стање је у Јужно-бачком округу, иако у последње две посматране године учешће инвестиција у пољопривреди у Војводини у односу на Србију опада, односно у периоду од 2001. до 2005. године, пољопривредна улагања по окрузима, на нивоу АП Војводине, као и на читавој територији републике Србије имају негативну стопу раста. Дате су и препоруке о правцима улагања у наредном периоду – ка интензивној производњи житарица, индустријског и крмног биља, затим у интензивну сточарску производњу, као и у: организацију откупа, класирање, дораду, паковање, етикетирање, те пласман и промоцију одређених производа. У овом делу понуђено су и 33 конкретна програма, са укупним улагањима и ефектима, који могу да побуде пажњу нарочито, породичних газдинстава, са могућношћу да се за неке од њих определе.

У деветом поглављу **«Имплементација – институционални оквири, мере аграрне и политике руралног развоја и потенцијални актери»** подробно се приказују постојећа институционална решења за унапређење развоја, као што су надлежности републичких и покрајинских министарстава и секретаријата за одређене области развоја, затим бројни републички и покрајински фондови и њихове надлежности. Такође се истиче значај локалне самоуправе у осмишљавању, доношењу развојних докумената и њиховом спровођењу, водећи рачуна о развојним документима и системским и другим решењима вишег ранга. Нарочито се истиче неопходан степен координације како по хоризонтали, тако и

вертикали, с циљем да резултати сваке активности буду што повољнији. У овом поглављу се даје кратак преглед великог броја текућих мера, које се на нивоу Републике и на нивоу Покрајине предузимају са циљем унапређења пољопривреде и руралног развоја, и даје оцена њихове међузависности.

Последње поглавље Монографије **«Закључци»**, представља резиме оцене стања, односно потенцијала и слабости, односно могућности и ограничења развоја мултифункционалне пољопривреде и руралног развоја у АП Војводини (такође, након сваког поглавља налазе се одговарајуће SWOT анализе).

Оцена Монографије

Оцењујем да ова Монографија долази у прави час, управо имајући у виду неповољно стање у пољопривреди Србије и у њеним руралним пределима, њено настојање да што пре приступи Европској Унији (ускоро и СТО), могућности да се значајна средства за развој пољопривреде и руралних подручја добију из фондова ЕУ, као и неспорну потребу примене модела у даљем развоју пољопривреде и руралном развоју, који даје резултате у развијеним земљама, посебно у ЕУ а то је модел мултифункционалне пољопривреде и руралног развоја. Истраживања која Монографија садржи, представљају веома употребљиву основу за бројне носиоце одлучивања, како у припреми и доношењу развојних докумената (стратегија, програма, пројеката) тако и њиховом спровођењу. Она обогаћује веома скромну литературу из ове области у Србији, а колико ми је познато, то је и прва публикације те врсте, која се односи на могућности и потребу заснивања и широке примене модела мултифункционалности у пољопривреди и руралном развоју Војводине. Може да буде веома корисна у осмишљавању предстојеће стратегије руралног развоја у Србији и хармонизације статистичке номенклатуре територијалних јединица са статистиком у ЕУ. Све то је од велике помоћи предлагачима и доносиоцима развојних докумената и за њихову реализацију.

Ова Монографија представља и допринос вишегодишњем пројекту из групе основних истраживања „Мултифункционална пољопривреда и рурални развој у функцији укључивања Србије у Европску унију“, чији је носилац Институт за економику пољопривреде, Београд, а кога финансира Министарство науке Републике Србије. Монографија садржи списак бројне коришћене литературе (преко 100 одредница), има завидну научну подлогу и практичну примену.

Због свега наведеног, Монографију свесрдно препоручујем за публикавање, како би била доступна и корисна, надлежним носиоцима органа власти, стручној и широј јавности.

У Зрењанину,

17. децембра, 2007. године

Проф. др Саво Иванчевић